

MĚSTO PRO VŠECHNY? PŘÍPADOVÁ STUDIE REVITALIZACE A PURIFIKACE VEŘEJNÉHO PROSTORU

Petr Jiskra

*Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni
ptr.jiskra@gmail.com*

City for everyone? A case study on the revitalization and purification of public space

Abstract—The study focuses on the purification of public space as an accompanying phenomenon of its revitalization. As a result of purification, it is argued, public space is sterilized and its quality and heterogeneity are reduced. The aim of this paper is to uncover the causes, consequences, practices and mechanisms related to the processes involved in the transformation of public space. It is based on the qualitative fieldwork in the public park Tyršovy sady, Pardubice, and consists of participant observation, taking photographs, semi-structured interviews as well as secondary sources. The research shows that as a result of revitalization, the park has lost its original character and – due to its specific architectural modification, partial vegetation removal and increasing formal and informal social control – the space has been purified and the phenomena considered undesirable by the majority of society have been eliminated.

Keywords—public space; city; regulation; purification; transgression

„Stále více prostorů moderního města je pro nás spíše vyráběno, než námi utvářeno.“ (Mitchell 2003, 18)

ÚVOD

VEŘEJNÝ prostor¹ je nedílnou součástí našich každodenních životů a jeho kvalita přímo ovlivňuje způsoby, jakými vnímáme

a reagujeme na okolí. Je místem, kde se lidé setkávají tváří v tvář svým vzájemným odlišnostem a získávají tak sociální zkušenost, která je zejména v době globálně dostupných technologií, umožňujících „komunikaci napříč dlouhými vzdálenostmi“ (Madanipour 2003, 159), stále vzácnější. Sehrává tak významnou úlohu, neboť je ze své normativní definice přístupný všem a na rozdíl od digitálního prostoru nenabízí možnost uzavírání se do pečlivě volených sociálních bublin. Veřejný prostor nicméně v tomto ohledu prochází určitou proměnou, kdy „fúze spotřeby, zábavy a populární kultury prosadila privátní způsob městského života, který vypadá jako tradiční ulice, ale ve skutečnosti postrádá různorodost, kterou dříve podporoval“ (Atkinson 2003, 1831). Jakkoliv je v oblasti současné moderní architektury úloha veřejného prostoru vyzdvihována, jsou jeho revitalizace často navrhovány tak, aby se zamezilo nepohodlným a nepředvídatelným podnětům. Dochází tak k exkluzi některých sociálních skupin a oslabování „různorodosti zkušenosti a kontaktů definujících městský život“ (Zukin 2010, 128). V textu vycházím z předpokladu, že k těmto procesům dochází pod vlivem dominantního ideologického a normativního řádu. Zároveň považuji za nutné zaujmout kritickou perspektivu k jakékoliv romantizaci veřejnosti minulosti, neboť každý normativní řád a ideologie měly své vlastní principy exkluze a rozdělování společnosti.

Cílem tohoto textu, jenž se snaží být příspěvkem k urbání antropologii, potažmo

¹ Článek vychází z mé diplomové práce s názvem *Revitalizace a purifikace veřejného prostoru z pohledu urbání antropologie* (Jiskra 2023).

antropologii prostoru, je pokusit se poodhalit způsoby, jimiž dochází k reprodukci neoliberálního normativního řádu skrze regulaci a sterilizaci veřejného prostoru. Kladu si přitom otázky: Mohou architektura a urbánní design sloužit jako nástroj kontroly? Jakými způsoby se vyjevuje povaha dominantního společenského řádu ve veřejném prostoru skrze jeho užívání a transgresi? Dochází pod vlivem dominantního normativního řádu ke sterilizaci veřejného prostoru?

Výzkum se pokouší zmapovat pozadí tvorby současných veřejných prostranství v kontextu sociální funkce architektury a její role při purifikaci a ustavování i reprodukci normativního řádu skrze regulaci a zvýšenou kontrolu. Studie tak přináší vhled do mechanismů, které odrážejí vývoj společnosti v kontextu její prostorové organizace.

Text studie je členěn do čtyř částí. V první krátce přiblížím výzkumný design a metody. V teoretické části se věnuji konceptu veřejného prostoru, funkci jeho materiální dimenze a architektuře jako nástroji ideologie a moci. V další části se věnuji popisu terénního výzkumu v Tyršových sadech a jeho analýze, jejíž výsledky v kontextu vymezeného teoretického rámce shrnuji v části závěrečné.

METODOLOGIE

Výzkum je založen na případové studii Tyršových sadů v Pardubicích, jež reprezentuje intenzivní případ. Jedná se o prostor městského parku, který prošel nedávnou revitalizací. Výzkum se odehrával v průběhu jarních a letních měsíců roku 2021 a 2022.

V rámci svého výzkumu jsem utvářel zejména kulturní data, která mají dle Bernarda (2006, 146–147) kvalitativní povahu a jako taková vyžadují nepravděpodobnostní výběr. Za zkoumanou populaci jsem volil typické případy, tedy aktéry, kteří se vyskytovali ve zkoumané lokalitě a svou přítomností a činnostmi participovali na produkci daného prostoru.

Za účelem konstrukce primárních dat jsem realizoval terénní výzkum, jehož stěžejní součástí bylo zúčastněné pozorování. Ve svém výzkumu jsem prováděl pozorování s pasivní až střední mírou participace a pozorované

poznatky jsem průběžně zaznamenával do terénního deníku. V rámci pozorování jsem také zhotovil značné množství fotografií a několik videozáznamů. Collier (2015, 97) o vizuálním záznamu jakožto výzkumnému nástroji tvrdí, že „pro záznam viditelných jevů je fotografie vhodnější než psané poznámky, ačkoliv v obou případech pozorovatel vybírá to, co z jeho hlediska nese význam“.

Druhou metodou konstrukce primárních kulturních dat bylo v mém výzkumu polostrukturované dotazování. Svým respondentům jsem kladl zejména otázky ohledně jejich zkušenosti s daným prostorem. Zjišťoval jsem, jaký pro ně má park význam v rámci jejich každodenních životů, jaké v něm provozují aktivity a jaké mají zkušenosti z období před a po realizaci revitalizace. Využil jsem i metodu freelistingu. Všechny rozhovory byly za souhlasu respondentů zaznamenány na audio rekordér a následně přepsány do textové podoby pro účely jejich analýzy.

Analýzu přepsaných rozhovorů jsem provedl v programu MAXQDA za využití otevřeného kódování. Primární data jsem doplnil o data sekundární, přičemž se jednalo zejména o novinové články a webové archivy historie dané lokality a projektu revitalizace.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Veřejný prostor

Veřejný prostor je pojem, který je obklopen významovými nejasnostmi. Tradičně je sociální prostor dělen na soukromý a veřejný. Společně tak tvoří „vesmír sociálních vztahů“ (Sennett 1976, 19). Problematické je v tomto ohledu stanovení hranice mezi oběma kategoriemi, které probíhá zejména na základě právního vymezení s ohledem na vlastnictví daného prostoru a na základě charakteru jeho užívání. Marcuse (2012, 47) píše, že větší význam pro sociální urbánní teorii má právě „charakter využívání“ prostoru a z toho důvodu sám preferuje termín „veřejně využívaný prostor“. Marcuse rozvádí několik principů vymezení veřejného prostoru, z nichž s ohledem na předmět a záměr studie za nejdůležitější považuji: (1) *rovnost při rozdělení zdrojů*, pod kterou zahrnuje rovnou přitažlivost a využitelnost pro všechny sociální skupiny; (2) *přístupnost*, kdy

„nepřístupný veřejný prostor nemůže být skutečně veřejný“ (ibid., 48); (3) *nediskriminující kontrola*, princip, kde není z veřejného prostoru skrze prostředky kontroly vyloučena žádná sociální skupina; (4) *estetická kvalita*, tedy materiální míra atraktivity a schopnost architektonických prvků ovlivnit, „pro koho je prostor atraktivní“ (ibid.).

V tomto ohledu se Marcuse částečně překrývá s klasifikací Siebela a Wehrheima (2006), kteří navrhli čtyři dimenze, vymezující hranici mezi soukromou a veřejnou sférou. Rozlišují: (1) dimenzi *legální*, kde je zohledněno vlastnictví a s ním spojená míra přístupnosti; (2) dimenzi *funkční*, určující hranice mezi soukromým a veřejným dle typu odehrávajících se činností a jejich funkce; (3) dimenzi *sociální*, jež bere v potaz charakter individuálního chování; (4) dimenzi *materiální*, zohledňující urbánní design a architekturu jako prostředek regulace a kontroly. Pokud tedy budeme hovořit o soukromém a veřejném prostoru a položíme si tyto otázky, je zřejmé, že se jedná spíše než o dichotomie o dva „opačné póly kontinuitní škály“ (Toušek 2013, 37).

Ve svém výzkumu se zaměřuji především na veřejný prostor v městském prostředí, jež v mnoha ohledech nabízí a utváří specifické podmínky pro oblast každodenního veřejného života. Město je komplexní a do jisté míry nepředvídatelné. Jeho obyvatelé jsou v rámci každodenních životů konfrontováni s velkým množstvím vjemů a nečekaných situací i setkání. Louis Wirth (1938) popsal základní rysy městského života, jako jsou střet sociálních rolí, vzájemná soutěživost, oslabování lidských vztahů a jejich chladná racionalizace v důsledku vysoké hustoty a mobility. Principem chladné, potažmo racionální anonymity se zabýval německý urbánní sociolog Georg Simmel (2002), jenž anonymitu ve veřejné sféře popsal jako adaptační mechanismus a racionální ochranu jednotlivců před „zahlcením“ množstvím podnětů, které urbánní prostředí nevyhnutelně skýtá. O této obranné taktice mluví jako o blazeovaném postoji (ibid., 14), kdy mezi sebou jednotlivci ve veřejném prostoru zaužívají chladný postoj zdvořilé nevšímavosti (Goffman 1971). „Důsledkem je individualita, netečnost, neschopnost reagovat na nové podněty“ (Jiskra 2020, 8) a „osobní vztahy

a emocionalita jsou přesunuty do sféry privátní“ (Simmel in Toušek 2013, 70). Tento blazeovaný postoj vede k racionálně se chovající a zdánlivě navzájem tolerantní veřejnosti.

Simmel vystavování komplexnímu prostředí popisuje jako něco, co vyústilo v adaptaci v podobě výše popsaného blazeovaného postoje, který ale dle Sennetta vede k indifferenci, zabraňuje dalšímu učení se rozmanitostí, a v kritické momenty tak může nastat riziko nepochopení a odporu k odlišnostem. Princip indifferenci má tedy ambivalentní povahu (srov. Tonkiss 2006, 24–28) a je pro teoretické ukotvení tohoto textu nepostradatelný, neboť vycházím z teze, že současný individualistický, pozdně kapitalistický, neoliberalní diskurz tento princip akceleruje.

Veřejný prostor lze tedy chápat jako prostor, který je fyzický, urbánní a v neposlední řadě sociální. Je místem, kde je veřejnost utvářena skrze vzájemný střet a interakci mezi sebou i materiálním prostředím. Od veřejné sféry se tedy veřejný prostor liší především svou fyzickou prostorovostí a konkrétními specifickými podobami, kterých nabývá díky lokálním i situačním formám jeho produkce. Je to prostor, kde potkáváme lidi, které bychom jinak nepotkali.

Materiální dimenze prostoru a její sociální funkce

Materiální dimenze prostoru je v architektuře, ale i sociálních vědách často vnímána jako jeho neměnná absolutní složka. Lefebvre (1991) a Soja (1996) zahrnují materiální dimenzi do svého trialectického modelu produkce sociálního prostoru a dochází k úsudku, že materiální i sociální rovina prostoru je nevyhnutelně propojena. Tuto tezi se pokusím demonstrovat na příkladu lavičky a koncepci místa.² Již samotná fyzická přítomnost lavičky mění povahu prostředí, ve kterém se nachází. V první řadě poskytuje prostoru potenciál pro nabytí charakteru místa a to nejen tím, že materiálně upevňuje geografickou pozici, ale i ve

² Místo vnímám tak, aby nebylo v kolizi s trialectickým modelem produkce prostoru a chápu ho jako „konkrétní výsledek produkce prostoru“ (Toušek 2013, 36).

smyslu kulturně sociálním (srov. Tuan 1977), potažmo symbolickém. Dle Cresswella (2004, 7; srov. Tuan 1977, 387) vzniká místo tím, že mu je na základě prožitých zkušeností vtiskáván význam a získává specifickou, ačkoliv variabilní identitu a charakter. Pokud prostor neskýtá vhodné podmínky, stává se dle Augého (1995, 87) ne-místem, které postrádá identitu i vztahy a je místem samoty a individuality. Charakter místa, jež nám lavička umožňuje vytvořit, je propojen i s její materiální podobou. V závislosti na tvaru nebo materiálu konstrukce přisuzujeme lavičce různé významy a vlastnosti, které jsou provázané s naší praktickou a sociální zkušeností. Jsme schopni posoudit, jakou nám poskytne míru komfortu, zda je určena k sezení ve více lidech nebo o samotě, zda budeme na daném místě odpočívat, konverzovat nebo číst knihu. Současně má vliv i konkrétní geografické umístění lavičky a okolní prostředí. Podle něj například usuzujeme, zda se na lavičce čeká na autobus nebo je vhodná pro schůzku s přáteli. Objekt lavičky a způsob jejího využití podléhá v závislosti na výše popsanych parametrech různým interpretacím, ačkoliv díky zažitým konvencím a společenskému řádu víme, že je určena primárně k sezení a odpočinku. Lavička se pak může stát jídelním stolem, odpadkovým košem, postelí nebo skateboardovou rampou.

Principům a vztahu materiální a sociální funkce veřejného prostoru se věnuje také dánský architekt Jan Gehl (2000, 2010). Ve svých pracích se soustředí zejména na multifunkčnost a otevřenost³ veřejných prostranství. Je zastáncem pěší i cyklo dopravy, znovuoživení ulice a míst každodenního veřejného života ve městech. Kvalitní veřejný prostor a kvalitní veřejný život chápe jako „nedílnou součást demokracie a života jako takového“ (Gehl 2010, 27–28). Ve svých textech se v tomto kontextu soustředí na nutnost pasivních a náhodných kontaktů, které, ač se „zdají být bezvýznamné, jsou ve skutečnosti cenné [...] a jsou předpokladem pro další, složitější interakce“ (Gehl 2000, 17). Podobně jako Sennett vnímá nutnost střetu s odlišnostmi jako základ

veřejného života. Kvalitu veřejného prostoru spojuje se škálou volitelných aktivit: je-li nekvalitní, „vyskytují se v něm jen nezbytně nutné aktivity“ (ibid., 13), přičemž charakter těchto aktivit „nejvíce ovlivňuje materiální projektování“ (ibid., 33). Ve svých textech úzce propojuje vliv architektonických prvků na kvalitu veřejného života a interakce. Jako klíčové vnímá vizuální i akustické bariéry, rychlosti a vzdálenosti. Jakkoliv jsou Gehlovy koncepce sociální funkce architektury významným zdrojem inspirace, nelze opomenout, že sám Gehl je autorem projektů,⁴ jež by Sharon Zukin (1995) označila za „domestikaci cappuccinem“ (viz dále) a jež dávají za vznik prostorům „pro nás spíše vyráběných, než námi utvářených“ (Mitchell 2003, 18). Sennett (1970) v tomto kontextu uvádí, že pokud můžeme na první pohled vidět, k čemu je každý kousek prostoru určen, vytěšňujeme různé výzvy, ztrácíme kreativitu a nejsme konfrontováni s dalšími sociálními světy. Cílem urbánního plánování a architektury by nemělo být „vytvořit něco, co je krásné, ale udělat něco, co reflektuje skutečný život“ (Sennett in Wilkinson 2015).

Veřejný prostor, moc a ideologie

Velká část kritiky současného stavu veřejnosti a veřejného prostoru, o níž opírám svá teoretická východiska, se soustředí na neoliberalizaci veřejnosti (Mitchell 1995, 2003; Low a Smith 2006; Harvey 2007). Neoliberalismus chápou jako normativní řád, jenž zahrnuje aplikaci tržních mechanismů na další sféry lidského života, přičemž prosazuje vsudypřítomnou privatizaci, klade důraz na osobní odpovědnost a následnou stigmatizaci nižších sociálních tříd (srov. Wacquant 2010). „Vytváří podmínky pro akumulaci bohatství a obnovuje mocenský status elit“ (Hejnal 2014, 34) a jakožto normativní řád stanovuje „určité hodnoty, kulturní schémata, vzorce jednání či konfigurace sociálních vztahů jako přirozené [...], správné a vhodné“ (Burzová 2014, 37). Neoliberalizace se ve veřejné sféře projevuje vzrůstající mírou individualismu, ztrátou kolektivní solidarity a homogenizací každodenní zkušenosti. Ve veřejném prostoru tyto procesy

³ Zejména ve smyslu sociálním. Naopak je kritikem funkcionalismu, velkých vzdáleností a prázdných prostranství, jakými jsou „nekonečné trávníky“ (Gehl 2000, 47).

⁴ Viz např. Gehlovu známou revitalizaci Times Square v New Yorku.

probíhají skrze jeho sterilizaci, purifikaci a komercializaci. Veřejná prostranství pak často připomínají spíše obchodní centra, ztrácejí polyfunkčnost, jsou předvídatelné, exkluzivní a snadno kontrolovatelné (Low a Smith 2006; Zukin 2010, 128). Představa ideálního městského prostoru pracuje v současnosti zejména s hodnotami dominantní části společnosti (Cresswell 2004, 113; Smith in Hejnal 2013, 455). Veřejný prostor tedy může být utvářen na míru dle představ elit a střední třídy a hraje významnou roli při formování a reprodukci normativního řádu.

Konceptualizaci urbánního veřejného prostoru s ohledem na jeho sociopolitický a mocenský rozměr se věnuje především skupina neomarxistických sociálních teoretiků a antropologů v čele s Henri Lefebvrem, Davidem Harveyem a Donem Mitchellem. Jejich koncepce „práva na město“ byla pro můj výzkum důležitým imaginačním nástrojem a nabízí kritickou perspektivu při uvažování nad normativní povahou veřejného prostoru. Lefebvre (in Mitchell 2003, 18) tvrdí, že právo na město obsahuje „právo na svobodu, na individualizaci v socializaci, na obyvatelnost a obývání. Právo na *ouvre*,⁵ na participaci a přivlastnění (zřetelně odlišené od práva vlastnického)“. Harvey (2012, 4) zdůrazňuje kolektivní povahu tohoto práva, „neboť změna města nevyhnutelně závisí na výkonu kolektivní moci nad procesy urbanizace“. Tito autoři docházejí k závěru, že pod vlivem kapitalismu a komodifikace dochází k úpadku a potlačování práva na město, a to zejména skrze jeho privatizaci a zvýšení dohledu a kontroly nad veřejným prostorem. Vzniká tak „disneyfikovaný“⁶ a „mcdonaldizovaný“⁷ prostor, a v důsledku lze pozorovat stále větší odcizení lidí, nemožnost nezprostředkované sociální interakce a rostoucí kontrolu ze stran mocných ekonomických i sociálních aktérů nad produkcí a využíváním prostoru (Mitchell 1995, 119–120; srov. Harvey 2012, 23–24).

⁵ Lefebvre tímto pojmem označuje město jako dílo, na kterém se podílejí všichni jeho obyvatelé a díky střetu odlišností vznikají nové způsoby žití a obývání (Mitchell 2003, 18).

⁶ Ve smyslu sterilizace a homogenizace veřejného prostoru (viz Sorkin 1992; Zukin 1995).

⁷ S důrazem na předvídatelnost a kontrolu (Ritzer 1996).

Právo na město je nejčastěji odepíráno skupinám či jednotlivcům, kteří narušují společenské psané i nepsané normy. Toto narušování označuje Tim Cresswell (1996) jako transgresi, která „znamená jednoduše překročení hranice“, ať už jde o hranici geografickou, nebo sociokulturní (Cresswell 2004, 103). Za transgresivní jsou většinou označovány jevy, které jsou vnímány jako nemístné,⁸ přičemž nemístnost je odvozována od toho, „co je vnímáno jako správné a vhodné“ (Cresswell 1996, 21). Příkladem může být skateboarding na lavičkách, určených k sezení a odpočinku, nebo lidé bez domova, vykonávající aktivity signifikantní pro soukromý prostor v prostoru veřejném.

Veřejný prostor je tedy ze značné části politický projekt, prostředek dominance, moci a je naplněn ideologií. Vzhledem ke svému charakteru je potenciálním místem konfliktu a transgrese. Riziko konfrontace a odhalení tzv. sociálně patologických, potažmo deviantních jevů, jež jsou důsledkem a produktem dominantního normativního řádu, je tedy vždy přítomné.

Studiem transgresivních jevů můžeme odhalit podobu řádu a společenských norem. Zároveň lze „transgresivní chování vnímat jako výzvu mocenským strukturám, zvykům a tradicím“ (Wikström 2005, 52). Ve snaze předcházet transgresivním jevům jsou uplatňovány různé prostředky sociální kontroly, regulace a dohledu. Cílem a zároveň důsledkem vzrůstající míry kontroly je jev, který Sibley (1988) označuje jako „purifikaci“ neboli očišťování veřejného prostoru. Zukin (1995) v tomto kontextu užívá důvtipný pojem „domestikace capuccinem“, jímž popisuje purifikační a sterilizační tendence při revitalizaci veřejného prostoru, které mají zajistit pocit bezpečí a očistit prostor od nežádoucích, transgresivních jevů a nejistot skrze užívání specifických architektonických úprav a prvků, estetizaci, komodifikaci a posílení formální kontroly. Vlivem těchto procesů pak dochází k homogenizaci sociální zkušenosti a zároveň jsou tak „sociální problémy zakořeněné ve struktuře kapitalistických vztahů raději odsouvány“ a zakrývány, „než aby byly řešeny“ (Atkinson 2003, 1831).

⁸ V originálním znění „out of place“, zejména ve smyslu sociálních norem. Pojem vychází z díla Mary Douglas (2001).

*Urbánní design jako prostředek kontroly
a regulace*

Již jsem nastínil, jakým způsobem materiální dimenze prostoru a architektura ovlivňují sociální chování a jako takové jsou vhodným prostředkem regulace a kontroly. Harvey (2006, 21) popisuje regulační potenciál urbánního plánování na příkladu Haussmannovy radikální reorganizace a přestavby veřejného prostoru Paříže v dobách druhého císařství. Přestavba měla pod rouškou modernizace funkci purifikace a „zburžoaznění“ centra města, v jejímž důsledku byla chudší část obyvatelstva odsunuta do okrajových čtvrtí a ulice byla navržena tak, aby bylo zabráněno demonstracím, nepokojům a možnosti stavění bariád.

Příkladem třídní homogenizace městských čtvrtí a veřejného prostoru je v současnosti vznik „gated communities“⁹ nebo některé směry architektonického hnutí nového urbanismu. Výchozí myšlenkou nového urbanismu je vybudovat kompaktní, estetická a udržitelná sousedství, která umožní vytvořit pocit komunity (Ghorbi a Mohammadi 2017, 90–91). Tato sousedství, jež Harvey (1997) nazývá „urbánními vesnicemi“, nicméně vytvářejí sociálně homogenní prostředí a stávají se prostředkem prostorové segregace, potažmo separace. Jedná se tak spíše o „suburbia v přestrojení“ (Marshall in Ghorbi a Mohammadi 2017, 93), která „neposkytují rovné příležitosti“ (ibid., 95) a „vytvářejí obraz komunity a rétoriky lokální občanské hrdosti i vědomí těm, kdo je nepotřebují, zatímco ponechává ty, co by je potřebovali, jejich (pod)třídnímu [underclass] osudu“ (Harvey 1997, 2).

Kulturní teoretik Mark Fisher (2022, 100) přirovnává jeden z projektů hnutí nového urbanismu k současné anglické, potažmo západní neoliberální kultuře, když píše, že „zneužíváním chudoby a nedůstojným kultem velkého byznysu dnes připomíná nějakou gigantickou simulaci Poundbury Village.¹⁰ Nic nového se tu nestane, už nikdy. Kolem se mezitím

míhají všudypřítomné nápisy „Keep calm“, které ve své rádobě ironii ve skutečnosti fungují jako příkazy [...] a udržují paniku a zoufalství pod pokličkou“.

Příručkou při navrhování snadno kontrolovatelných, čistých a předvídatelných prostranství je pro mnoho urbánních architektů dílo *Defensible Space* (1972) Oscara Newmana. Newmanova teorie se zabývá vztahem mezi materiálním prostředím a mírou kriminality. Cílem „hájitelné architektury“ je předejít nežádoucím jevům skrze urbánní design. Jako klíčové principy označuje možnost utvořit si k danému prostoru vztah a snížení možnosti anonymity. Teorie hájitelného prostoru je problematická v několika ohledech, neboť (1) podporuje vznik poloveřejných prostorů, (2) skrze materiální sterilizaci veřejného prostoru sterilizuje i jeho sociální rozměr a (3) neřeší, ale pouze odsouvá kriminalitu z očí veřejnosti. Obdobně problematická je neméně významná teorie rozbitých oken Jamese Q. Wilsona a George L. Kellinga (1982), která stojí na premise, že viditelná transgrese sociálního řádu značí nízkou míru kontroly a vybízí tak k reprodukci transgresivních jevů. Teorie rozbitých oken „ve svém důsledku není nic jiného než iluze pořádku skrze estetizaci prostředí“ (Toušek 2013, 104).

Klasickým příkladem regulace veřejného prostoru skrze urbánní design je estetizace¹¹ nebo úprava různých architektonických prvků způsobem, aby podporovaly pouze žádoucí formy aktivit. Jako konkrétní ukázka poslouží opět lavička, jejíž umístění i konstrukční podoba může určovat, kdo a jak jí bude využívat (srov. Mitchell a Staeheli 2006; Marcuse 2012, 48). Různé „privatizované a rezidenční obrazy podporují vizualizaci typu veřejnosti, pro nějž je veřejné prostranství určeno. Jako architektonické náčrty zobrazující veřejnost převážně bílou, mužskou a v obleku“ (Atkinson 2003, 1841). Architektura jako taková může být nástrojem purifikace, ideologie a moci. Idea bezpečí „je založena na předměstských hodnotách bílé a střední třídy. Místa, kde docházelo ke střetu různorodosti, jsou nahrazována očistěnou a příměstskou představou veřejného prostoru“ (Sennett in ibid.).

⁹ Oplocená luxusní sousedství s omezenou možností vstupu. Jedná se o privatizovaný veřejný prostor, který je nejen výsledkem, ale i příčinou sociálních nerovností (Low a Smith 2006).

¹⁰ Experimentální předměstí Dorchesteru v jižní Británii, vystavěné podle pravidel nového urbanismu.

¹¹ Zkrášlování města za účelem odradit nežádoucí aktéry (srov. Hejnal 2013, 459).

Můj výzkum vychází z předpokladu, že tyto tendence, popsané zmiňovanými autory na převážně zahraničních případech, narůstají i v současných českých městech. Pro případovou studii jsem zvolil relativně nedávnou revitalizaci Tyršových sadů v Pardubicích. V analytické části výzkumu se tedy zaměřuji na roli parku v každodenním životě a jeho užívání, ale i historický, politicko-mocenský a materiální kontext.

VÝZKUM

Historie Tyršových sadů

Vznik Tyršových sadů v Pardubicích se pojí s rokem 1931 (Web archiv Pardubice 2012a). Park byl utvořen na místech, kde se ještě na počátku 20. století nacházely pouze záplavové louky, jež tvořily zámecký příkop. První větší změnou byla výstavba pavilonů v souvislosti s celostátní Výstavou tělesné výchovy a sportu (Tušlová 2010). Podoba tehdejšího výstaviště vznikla dle návrhů architektů Řepy, Potůčka a Vetešníka (Web archiv Pardubice 2012). V parku vzniklo na rozloze 70 510 m² několik jezírek, řada funkcionalistických budov a bylo vysazeno mnoho druhů stromů a okrasných rostlin (ibid.). Po ukončení výstav se zde odehrávaly různé společenské akce. Dále se v parku nacházela promenáda, naučná stezka, dětská hřiště a konala se zde sportovní utkání. V 60. letech došlo ke zbourání většiny staveb, jež se nacházely v zanedbaném stavu, přičemž poslední budova byla stržena roku 1977 (Web archiv Pardubice 2012b). Park i přes neúspěšný pokus o jeho obnovu roku 1970 začal postupně chátrat a to až do roku 2014, kdy došlo k jeho rozsáhlé revitalizaci.

Před rokem 2014 nebyla v Tyršových sadech prováděna pravidelná ani odborná údržba zhruba šedesát let (Dvořák 2012). V médiích byl park prezentován jako „ostuda krajského města“ (Šafář 2013a), která „láká ze zoufalství akorát tak pár pejskařů, bezdomovce či pubertální mládež“ (Šafář 2013b). Mládež měla v parku „pít, fetovat a ničit vše, co jí přijde pod ruku“ (Šafář 2009). V parku se také mělo nacházet zanedbané jezírko, mnoho rozbitých laviček, zdevastovaných košů, střepů a odpadků. Část mých respondentů navštěvovala park i v jeho minulé podobě a referuje

o něm jako o „*hodně zalesněném*“ a v „*dezolátnějším a méně upraveném stavu, než je teď*“. Jeden respondent vzpomíná na park jako na místo, které bylo „*oproti tomu novějšímu takový hodně zašlý. Bylo tu hodně stromů a docela dost i bezdomovců*“. Na přítomnost bezdomovců upozorňuje i další z respondentů: „*Tam, jak je dneska kavárna, tak byl takovej rozbouřenej domeček a pod schodama se tam shromažďovali bezdomovci*.“ Nicméně i přes svůj zanedbaný stav byly v minulosti Tyršovy sady pro respondenty místem setkávání s přáteli a častých návštěv.

„*Na tu dobu to bylo asi prostě přiměřený těm možnostem, těžko o tom něco soudit. My jsme sem chodili s klukama prostě na cigáro nebo i na pivko, vid’.*“

Projekt revitalizace

Projekt revitalizace Tyršových sadů doprovázela od počátku řada komplikací a kontroverzí. Veřejnou soutěž na urbanistické a architektonické řešení Tyršových sadů vyhlásilo statutární město Pardubice již v roce 2002 (Zelená pro Pardubicko 2014–2023a). Vítězným návrhem se stala koncepce architekta Tomáše Jiráňka z ateliéru Zahrada nad Metují. Projekt si kladal za cíl vytvořit moderní městský park, který má být zejména „bezpečným místem pro odpočinek“ (Skalický 2012), „sloužit všem generacím“ a „nepreferovat pouze určité zájmové skupiny“ (Svítková 2011). Dominantou návrhu byla pěší, převážně betonová promenáda, jež měla sloužit jako „hlavní komunikační tepna parku“ (Sedláková 2018), dále nový podzámecký vodní biotop a 41 000 m² ploch pobytových trávníků. Dle návrhu měl také vzniknout Relax park s herními prvky, dvě kavárny a bezbariérové přístupy (ibid.). Součástí revitalizace měla být i výsadba „konceptně vhodnějších“ (Dubský 2010) dřevin, okrasných rostlin a pořízení nového mobiliáře.

Dle autora návrhu je zároveň jeho smyslem „obnovit kulturní dědictví a přírodní hodnotu místa“ (Svítková 2011). Částečně za účelem naplnění tohoto cíle mělo být v rámci revitalizace paradoxně vykáceno 415 stromů, což činí téměř polovinu stromů v celém parku (Zelená pro Pardubicko 2014–2023b). Právě rozsáhlé odstranění zeleně bylo již od

prvních prezentací projektu terčem kritiky ze stran veřejnosti, odborníků i politické opozice.

Proti kácení se odehrálo několik protestů, bylo sepsáno několik petic, které podepsalo až 7 000 občanů. Dále byl vypracován znalecký posudek od Botanického ústavu Akademie věd České republiky a případem se zabývala i Česká inspekce životního prostředí. Magistrát nicméně rozhodl o „pravidelné údržbě zeleně“, v jejímž rámci bylo vykáceno 166 stromů a 156 keřových skupin (Zelená pro Pardubicko 2014–2023b), na což nebylo potřeba povolení. Projekt byl v závěru upraven, přičemž počet stromů určených ke kácení byl snížen na 85.

Někteří angažovaní politici po dobu celé kauzy utvářeli narativ, ve kterém vykreslovali protestující občany jako „ekologické aktivisty“ (Váňa 2011), kteří vedou „bojůvky“ (Erban in Dvořák 2012) za zachování stromů a keřů, jež byly „v této hře pouze zástupným problémem, a jediným cílem odpůrců projektu na revitalizaci je zřejmě to, aby navždy zmizela příležitost investovat více než 60 milionů korun z evropských fondů ve prospěch všech občanů města“ (Brendl 2012). „Petice není nic, čeho bychom se měli děsit. Trápí mě akorát, abychom nenabourali časový harmonogram prací.“ (Brendl in Redakce Pardubický deník 2011)

Spor byl nicméně ukončen výše zmíněným přepracováním návrhu a revitalizace Tyršových sadů byla roku 2015 dokončena.

Vizuální a materiální charakter parku

Již jsem zmínil, že revitalizace parku byla koncipována tak, aby z parku vzniklo čisté, vizuálně přitažlivé a bezpečné místo pro odpočinek a relaxaci. Právě relaxační funkci nejvíce odpovídá i materiální povaha prostoru Tyršových sadů. I přes rozsáhlé kácení je dominantním rysem parku značné množství stromů a křovin. Vegetace nicméně prošla úpravou tak, aby park byl průhledový i na větší vzdálenosti. Jak uvedl jeden respondent: „*Ten prostor se tak nějak jako... Jak to říct, je to tady víc otevřený a je tady víc vidět.*“

Křoviny zpravidla nepřesahují výšku lidského zraku. Většina stromů je zastřižena do výšky alespoň dvou metrů a ty nově vysazené jsou převážně listnaté druhy dřevin

s vysokou korunou (viz obrázek č. 1). Většina plochy parku je pokryta trávnikem anglického,

Obrázek č. 1: Prostor parku (foto autor)

Obrázek č. 2: Vizualizace půdorysu revitalizace Tyršových sadů (Web archiv Pardubice 2011, edit autor)

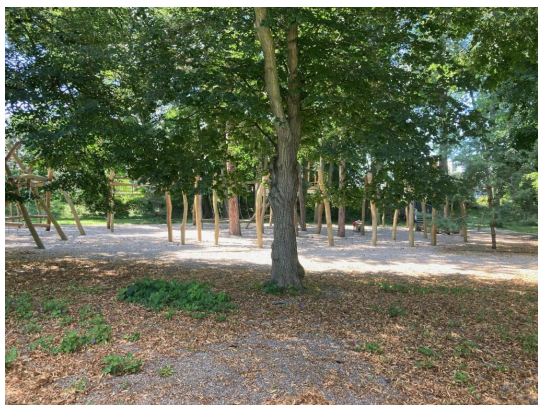
tedy nízko zastřiženého, pravidelně udržovaného a monokulturního typu. Celý prostor je protkán stezkami (viz obrázek č. 2). Jedním z vizuálně dominantních prvků parku je podzámecká promenáda, jejíž plocha je z betonu a obsahuje výřezy s vysázenými keři, okrasnými záhony a stromy (viz obrázek č. 3). Podél cest jsou umístěny ocelové odpadkové koše a dřevěné lavičky různých šířek a různého typu. Promenáda je doplněna o zastřešené pergoly a na jejím jižním konci se nachází nově vybudovaná kavárna s názvem Galerie Café (viz obrázek č. 4). Podél promenády se nachází tzv. Relax park s herními prvky (viz obrázek č. 5) pro děti, jež tvoří převážně dřevěné atrakce a akátové sloupy, které mají poněkud paradoxně (vzhledem ke kauze ohledně masivního kácení) utvářet „atypickou reminiscenci lesního

Obrázek č. 3: Promenáda s pergolou (foto autor)

Obrázek č. 4: Galerie Café (Park Restaurant 2019)

Obrázek č. 5: Relax park s herními prvky pro děti (foto autor)

ráje“ (Sedláková 2018). Uprostřed parku se nachází obezděný Pardubický zámek, na jehož severovýchodní straně je uměle vybudován již zmíněný Podzámecký biotop s vodním kanálem. Vstup do parku je umožněn ze čtyř stran.

„Vůbec nejlepší by bylo, kdyby byl po své rekonstrukci celý park oplocen a měl stálého hlídače. Na noc by se uzamykal. To by bylo dobré, ale jen to oplocení by vyšlo na veliké peníze. Uvažovali jsme i o nějakém správci,“ dodala starostka [v té době Hana Tomanová (ODS)] prvního pardubického obvodu.“ (Šafář 2009) Navzdory podobným návrhům park není nijak oplocen a přístup je umožněn po celou denní i roční dobu. Ve večerních a nočních hodinách je v parku osvětlena zejména promenáda, kavárna a lavičky.

(Sociální) funkce parku

Vedle vizuální a materiální podoby parku jsem se při svém pozorování zaměřil na chování a druhy i intenzitu aktivit jeho návštěvníků. Jako poměrně užitečný se v tomto ohledu s časovým odstupem ukázal i pořízený videozáznam. V rámci předvýzkumu jsem metodou freelistingu zjišťoval slova, která návštěvníky parku napadnou v souvislosti s Tyršovými sady a jejich každodenní zkušeností, přičemž jsem tuto metodu využil i v případě rozhovorů provedených o rok později. Začnu tedy interpretací dat získaných touto metodou, neboť slouží jako dobrý vstupní nástroj pro orientaci ve studované problematice (Fatková 2015, 61). Vycházím při tom z předpokladu, že frekvence a „pořadí jmenovaného odráží stupeň důležitosti“ (Quinlan in ibid., 60).

Ze seznamu odpovědí od celkem dvanácti respondentů jsem vybral tři nejčastěji zmiňovaná slova a seřadil je do tabulky dle pořadí. Následně jsem v tabulce seřadil slova dle četnosti, přičemž musela být respondenty zmíněna alespoň dvakrát. Nejčastěji zmiňovaná slova byla: klid, relax, příroda, zámek, odpočinek, pohoda, prázdno. Při analýze jsem nicméně výroky rozdělil do tří kategorií, dle tematické podobnosti. První a nejčetnější kategorie vypovídá o nejčastějších pocitech a dojmech, jichž respondenti v parku nabývají, a o aktivitách s nimi úzce spojených. Zahnuje slova jako relax, odpočinek, pohoda a klid,

příčemž lze z těchto informací usuzovat, že park má především odpočinkový ráz i funkci a naopak není charakteristický transgresí a nepřijemnými nebo nežádoucími vjemy. Druhá kategorie poukazuje na přírodní charakter parku a obsahuje slova: příroda, zeleň, ptáčky a zpěv ptáků. Tato kategorie odkazuje k materiální a vegetační povaze parku a neposkytuje příliš překvapivá zjištění vzhledem k tomu, že se jedná o „*kus přírody v centru města*“, jak se vyjádřil jeden z respondentů. Třetí kategorie zahrnuje výroky, jež vypovídají o určité negativní povaze materiálního, případně sociálního uspořádání prostoru parku. Do této kategorie jsem zařadil slova: prázdno, pláň, neosobní a nehostinnost.

Získané poznatky do značné míry odpovídají výsledkům mého pozorování. Převládající pozorovanou aktivitou byly skutečně činnosti, jež by se daly zařadit do kategorie odpočinku. Jednalo se o procházky, posedávání na lavičkách, posedávání v trávě, piknik, opalování, četbu knihy, meditaci a různé rekreační sporty a aktivity jako házení frisbee, pétanque, jóga, jízda na kole a kolečkových bruslích, kriket, fotbal. Pohled a výpovědi respondentů opět potvrzují relaxační funkci parku:

„*Je to takový asi fakt využítí nějakýho volnýho času, prostě relax do hlavy.*“

„*Já, když jdu do parku, tak chci klid, lavičku, stín, pohodu a ne uřvaný děti.*“

Rozhovory společně s pozorovanými aktivitami vypovídají také o hodnotách, jež respondenti ve veřejném prostoru vyhledávají a oceňují. Primární požadovanou funkcí je tedy čistý a bezpečný prostor pro odpočinek. Pouze jeden z respondentů zmínil jako benefit pobytu ve veřejném prostoru přítomnost dalších lidí.

Jak jsem již popsal v předchozích odstavcích, revitalizace parku utvořila otevřený a průhledový prostor, ze kterého byla odstraněna zákoutí, jež by nabízela možnost určité míry soukromí a vytvoření osobního vztahu k místu. Určitá sterilita a prázdno pak mohou působit neosobním dojmem a dodávat pocit stálého dohledu. Tomuto faktoru je možné přisoudit i nízký počet pozorovaných aktivit, jež by narušovaly dominantní normativní řád a daly by se tedy charakterizovat jako transgresivní. V průběhu mé přítomnosti v parku jsem pozoroval přítomnost pouze

jednoho člověka bez domova, jenž využíval jednu z laviček ke spánku, přičemž byl kolemjdoucími návštěvníky parku sankciován opovrhlivými pohledy a „zíráním“ (Goffman 1963, 88). Obdobným způsobem bylo sankciováno využívání atypických laviček pro jízdu na skateboardu nebo parkour.

Frekvence a druhy vykonávaných aktivit se pochopitelně mění s ohledem na denní dobu a počasí. Své pozorování jsem vykonával v průběhu teplých letních dnů a pokusil jsem se zachytit denní, ranní i noční hodiny. V ranních hodinách plní park téměř výhradně tranzitní funkci a škála aktivit i počet návštěvníků roste zejména odpoledne a vpoledvečer. V noci pak lze v parku pozorovat spíše posedávající skupinky a v nejméně osvětlených částech zároveň největší koncentraci transgresivních jevů.

PURIFIKACE PROSTORU

V průběhu svého výzkumu jsem nepozoroval vysokou míru aktivních složek formální sociální kontroly. Procházející policejní hlídku jsem zaznamenal pouze dvakrát, ve večerních a nočních hodinách, kdy s ohledem na klesající viditelnost a počet návštěvníků parku klesá efektivita neformální sociální kontroly. Park disponuje vlastním provozním řádem, jehož účelem je „zajištění funkcí parku, zejména usměrnění rekreační aktivity, stanovení pravidel chování a podmínek užívání“ (tabule „Provozní řád parku“ umístěná v Tyršových sadech). Provozní řád původně obsahoval devět zákazů, později byl nicméně upraven a čtyři zákazy z něj byly odstraněny. Jednalo se o „zákaz vstupu osob pod vlivem návykových látek, užívání návykových látek; zákaz přespávání a nocování; zákaz vjezdu do parku motorovými vozidly; volné pobíhání psů či jiných zvířat“. Důvodem byla nespokojenost místních obyvatel se snahou „vedení města zregulovat lidem život“ (Kubínková 2015). Politická reprezentace města dospěla k rozhodnutí, že není nutné lidi podceňovat, neboť „jsou schopni se domluvit i bez těchto restriktivních zákazů“ (Brendl in Kubínková 2015) a zbytečně si ze zákazu užívání návykových látek „odvozuji, že tam nesmí konzumovat alkohol. [...] Park je regulován proto, aby si slušní občané Pardubic mohli v klidu sednout na trávu, otevřít

si lahev vína a popít“ (Charvát in Kubínková 2015). Nicméně i přes zrušení zákazu přespávání a konzumace alkoholu dochází dle respondentů k vykazování lidí bez domova, vykonávajících tyto činnosti:

„Teď vlastně, vidíš, co ten bezdomovec? Si tady lehne? Vždyť by tady pro něj byli měšťáci do patnácti minut, vidíš.“

„Občas se tady vyskytují, ale městská policie je teda vyhání ven z parku [bezdomovce].“

Provozní řád dále upozorňuje na přítomnost kamerového systému, napojeného na pult Městské policie. Za zmínku zde pak stojí skutečnost, že samotné sdělení o jeho přítomnosti na tabulce provozního řádu do jisté míry plní regulační funkci.

Jedním z dominantních prostředků regulace v Tyršových sadech je neformální sociální kontrola. Ta ve veřejném prostoru probíhá skrze vzájemný dohled nad dodržováním sdíleného normativního řádu, jehož podoba je založena na konsenzu ohledně hodnot a pravidel chování majoritní části společnosti. Ve vztahu k psanému i společenskému řádu může být daná činnost vyhodnocena jako transgresivní i v závislosti na tom, kdo konkrétně ji vykonává. V parku je tedy například umožněno, „aby si slušní občané Pardubic mohli v klidu sednout na trávu, otevřít si lahev vína a popít“ (Charvát in Kubínková 2015), nicméně lidé bez domova jsou za stejné chování odsuzováni a případně vyháněni, „aby neobtěžovali normální lidi, co sem choděj“ (z rozhovoru s respondentem). Obdobným způsobem může být nahlíženo například i na „pubertální mládež“ (Šafář 2013b) či další „méně přizpůsobivé skupinky“ (z rozhovoru s respondentem). Významným faktorem pro sankce formální i neformální kontroly je pak samotný potenciál a riziko transgrese:

„Tam už je vidět, že ty lidi předpokládají, že budou prostě žebrot a otravovat, že budou prostě něco dělat. Prostě věci, který tam nepatří.“

Vzájemný dohled nad dodržováním společenského řádu ve veřejném prostoru „vzniká přítomností“, jak se vyjádřil jeden respondent, povoláním architekt. Dalo by se tedy říci, že se míra efektivity neformální sociální kontroly zvyšuje s počtem přítomných lidí. Významnou roli hraje zároveň i samotná

materiální, potažmo architektonická povaha prostoru.

Architektura zásadně ovlivňuje povahu prostoru. Společně s urbánním designem může určovat, pro koho je prostor určen a jaké aktivity se v něm mají odehrávat, současně může být nástrojem kontroly a umožnit eliminaci, potažmo odsun nežádoucích jevů. V případě revitalizace Tyršových sadů sehrála architektura významnou roli. Jedním z cílů revitalizace bylo vytvořit bezpečné a čisté místo. Za tímto účelem bylo v parku vykáceno a následně upraveno značné množství vegetace tak, aby byla v parku maximálně zvýšena viditelnost. Po vzoru teorie hájitelného prostoru zmizela z parku i různá zákoutí, poskytující možnost částečné anonymity. Obdobným způsobem bylo zacházeno s lavičkami, jež jsou osvětleny a umístěny zejména na viditelných místech. Slovy respondentů:

„Ve veřejném prostoru to vždycky jde opsat nějakým vtípem, jako udělat nějakou lavičku, která bude hodně viditelná a hodně nasvícená. Na to nesmíš jít represivně, ale abys všema jinýma prostředkama eliminoval, že tam někdo bude chtít ležet celej den, a zároveň, aby ty lidi, který tam tu funkci nemají, si toho nevšimli. [...] Málokterej šílenec lehne na tu nejviditelnější lavičku, spíš si lehneš někam na nějakou zapadlou za křovím.“

„Bude-li víc laviček, bude víc podvečerních sedánek, bude víc kuřáků, bude víc injekčních stříkaček, bude víc průserů.“

Vlivem architektonických úprav došlo ke zvýšení míry a funkce neformální, ale i formální sociální kontroly. Park byl zároveň navržen tak, aby nabízel jen omezený počet činností, přičemž se jedná především o aktivity relaxačního a sportovního rekreačního typu. Zároveň byla zvýšena estetická kvalita parku. Regulační funkci estetizace popisuje Hejnal (2013, 459) jako „zkrášlování města za účelem odradit nežádoucí aktéry“. Dle respondentů:

„No a teď vlastně se dá říct asi i ta změna celkově, že jo. Pak prostě, já nevím, vymýtí to, jak to říct, takovou tu černou spodinu, víš co.“

„V prostorech jako špinavých nebo neudržovaných se budou spíš zdržovat ty pochybný existence a tak, nebo nevím, jak nazvat ty lidi.“

Prostor je skrze urbánní design purifikován, je více předvídatelný, bezpečný a odpovídá tak

požadavkům majoritní části společnosti. Jedná se o proces, který jsem v teoretické části popsal slovy Zukin jako domestikaci cappuccinem, jejímž symbolem v případě Tyršových sadů může být, mimo výše zmíněné, vystavění luxusně vyhlížející kavárny Galerie Café. Důsledkem domestikace cappuccinem jsou sterilizace a homogenizace prostoru i sociální zkušenosti a zároveň odsouvání sociálních problémů namísto jejich řešení. Slovy jednoho z respondentů:

„Teoreticky by se mohli ty lidé, tyhle v uvozkách nebezpeční, jako se scházet i tak, ale prostě se odsunuli kousek dál, tam jakoby třeba pět set metrů, kde prostě jsou nějaký ruiny.“

ZÁVĚR

V této studii jsem se věnoval veřejnému prostoru a jeho funkci při reprodukci dominantního normativního řádu. Pozornost upínám k projektu jeho revitalizace jako nástroji regulace a kontroly. Vycházím z předpokladu, že revitalizace reflektuje nejaktuálnější přístupy urbánního designu, současné nastavení společenského řádu a představy o podobě a funkci veřejného prostoru. Provedl jsem výzkum lokality, jež prošla nedávnou revitalizací, a pokusil se tak objasnit a interpretovat, jak dochází k reprodukci a formování normativního řádu skrze způsoby utváření, kontroly, regulace, užívání a transgrese veřejného prostoru. Současně jsem se v rámci svého výzkumu zaměřil na samotnou podobu architektonických návrhů a jejich purifikační povahu.

Jako příklad jsem si zvolil revitalizaci Tyršových sadů v Pardubicích. Jedná se o městský park, jenž se nacházel v zanedbané podobě a byl znám koncentrací transgresivních jevů. Projekt revitalizace si kladal za cíl vytvořit bezpečné a čisté místo pro odpočinek. Toho zde bylo dosaženo architektonickou estetizací a purifikací prostoru. Nejvýraznějším prvkem bylo zprůhlednění parku a navýšení neformální sociální kontroly skrze nahrazení a rozsáhlé vykácení vegetace, jež by umožňovala vyšší míru anonymity. Obdobným způsobem byly umístěny a designovány například lavičky. V případě Tyršových sadů se jedná o dominantní purifikační prvek, neboť materiálním očištěním parku a zvýšením dohledu došlo i k očištění

a eliminaci transgresivních jevů a aktivit. Materiální podoba parku byla navržena tak, aby podporovala především žádoucí aktivity, jež považuje majoritní část společnosti za vhodné a odpočinkové. V parku tedy probíhají především různé typy rekreačních sportů, pikniky nebo procházky. V prostoru Tyršových sadů je tak pouze nízká míra transgresivních jevů, která stoupá ve večerních hodinách, kdy klesá efektivita neformální sociální kontroly v důsledku snížení viditelnosti a vylidnění parku. Jako transgresivní byly označovány především jevy, jež disponují určitou mírou nepředvídatelnosti nebo nemístnosti. Jednalo se například o využívání laviček pro jízdu na skateboardu, spánek nebo parkour. Můj výzkum zároveň ukázal, že činnost je charakterizována jako transgresivní i v závislosti na tom, kdo konkrétně ji vykonává. V případě „slušných občanů“ je dle provozního řádu parku přípustná konzumace alkoholu nebo ležení na lavičkách, současně jsou ale lidé bez domova za obdobné aktivity vyváděni městskou policií. Potenciál a riziko transgrese je tedy považováno za dostatečný důvod pro různé typy restrikcí a sankcí. Projekt revitalizace splnil své cíle a vytvořil předvídatelné, homogenní a bezpečné prostředí pro odpočinek.

V závislosti na mém výzkumu lze architekturu a urbánní design považovat za dominantní prvek při koncepci revitalizačních, potažmo purifikačních projektů. Využívání architektonických prvků může regulovat a určovat aktivity, jež se v daném prostoru mají odehrávat, a zároveň je významným prostředkem při navyšování efektivity neformální, ale i formální sociální kontroly. Estetizace a sterilizace veřejného prostoru architekturou pak může v důsledku působit neosobním dojmem a omezovat jeho polyfunkčnost a kreativitu. Architektonické koncepce jsou utvářeny na základě poptávky majoritní části společnosti a na veřejný prostor jsou v kontextu neoliberalní ideologie aplikovány tržní mechanismy. Povaha dominantního normativního řádu se v mém výzkumu vyjevuje zejména skrze užívání, transgresi a představy o ideální podobě a funkci veřejného prostoru.

Preference homogenity a sterility se dostává do rozporu s benefity, které veřejnému prostoru připisuje Sennett, Zukin, Low nebo

Atkinson. Dochází tak k oslabování sociální zkušenosti a purifikovaný veřejný prostor se podobá spíše poloveřejným prostorům, jako jsou nákupní centra, zábavní parky nebo soukromá sportovní hřiště. Veřejný prostor by dle představ společnosti měl působit jako „salátová mísa“,¹² ve skutečnosti je však výsledný pokrm složen pouze z pečlivě vybraných surovin jednoho typu a ochuzuje se tak o škálu chutí, jež by mohl nabízet. Současně je odpíráno právo na město nežádoucím sociálním skupinám a problémy daných lokalit jsou tak v důsledku purifikace pouze přesouvány a zakrývány.

POUŽITÉ ZDROJE

- Atkinson, Rowland. 2001. *Managing Public Spaces: Policies Driven by Social Control or Community Empowerment?* Glasgow: University of Glasgow.
- Atkinson, Rowland. 2003. „Domestication by Cappuccino or a Revenge on Urban Space? Control and Empowerment in the Management of Public Spaces.“ *Urban Studies* 40 (9): 1829–1843.
- Augé, Marc. 1995. *Non-Places: Introduction to Supermodernity*. London: Verso.
- Bernard, H. Russell. 2006. *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. Oxford: AltaMira Press.
- Brendl, František. 2012. „Tyršovy sady se mohou zdát luxusní: Nejsou předražené!“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/tyrsovy-sady-se-mohou-zdat-luxusni-nejsou-predrazene-20120518.html.
- Burzová, Petra. 2014. *Politika poloveřejnosti: Narativní analýza sporů o demolici Domu hrůzy u Radbuzy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Collier, Malcolm. 2015. „Fotografické zkoumání sociální a kulturní zkušenosti.“ In *Vizuální antropologie: Klíčové studie a texty*, eds. Petra Burzová, Tomáš Hirt a L'ubomír Lupták, 97–114. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Cresswell, Timothy. 1996. *In Place/Out of Place: Geography, Ideology, and Transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cresswell, Timothy. 2004. *Place: A Short Introduction*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Douglas, Mary. 2001. *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. London: Routledge.
- Dubský, Lukáš. 2010. „Park: Více vody nebo kaváren.“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/park-vice-vody-nebo-kavaren20101221.html.
- Dvořák, Tomáš. 2012. „Erban: ‚Lidé už nás stejně mají za pitomce‘.“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/erban-lide-uz-nas-stejne-maji-za-pitomce-20120517.html.
- Fatková, Gabriela. 2015. „Analýza kulturních domén v kvalitativním výzkumném designu: Metoda volného jmenování (freelisting).“ In *Kapitoly z kvalitativního výzkumu*, eds. Laco Toušek et al., 58–74. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Fisher, Mark. 2022. *K-punk: Výběr z textů*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Gehl, Jan. 2000. *Život mezi budovami*. Brno: Nadace Partnerství.
- Gehl, Jan. 2010. *Cities for People*. Washington: Island Press.
- Ghorbi, Mitra, a Hamid Mohammadi. 2017. „A Critical View on New Urbanism Theory in Urban Planning: From Theory to Practice.“ *Space Ontology International Journal* 6 (3): 89–97.
- Goffman, Erving. 1963. *Behavior in Public Places*. New York: Free Press.
- Goffman, Erving. 1971. *Relations in Public: Micro-Studies of the Public Order*. New York: Basic Books.
- Harvey, David. 1997. „The New Urbanism and the Communitarian Trap.“ *Harvard Design Magazine* 1 (3): 68–69.
- Harvey, David. 2006. „The Political Economy of Public Space.“ In *The Politics of Public Space*, eds. Setha M. Low a Neil Smith, 105–121. New York: Routledge.
- Harvey, David. 2007. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, David. 2012. *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*. New York: Verso.
- Hejnal, Ondřej. 2013. „Anachorický bezdomovec: Purifikace a transgrese veřejného prostoru.“ *Český lid* 100 (4): 449–467.
- Hejnal, Ondřej. 2014. „Úvod do studia neoliberalismu: Inspirace pro antropologii.“ *AntropoWebzín* 1/2014: 33–47.
- Jiskra, Petr. 2020. *Produkce a transgrese veřejného prostoru na příkladu náplavky v Plzni*. Nepublikovaná bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Jiskra, Petr. 2023. *Revitalizace a purifikace veřejného prostoru z pohledu urbánní antropologie*. Nepublikovaná diplomová práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Kubínková, Naďa. 2015. „Pardubické Tyršovy sady mají provozní řád, který nemusíte dodržovat.“ Viděno 5. 3. 2023. Dostupné z <https://pardubice.rozhlas.cz/pardubicke-tyrsovy-sady-maji-provozni-rad-ktery-nemusite-dodrzovat-7652013>.
- Lefebvre, Henri. 1991. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.

¹² Metaforické označení integračního modelu, kde dochází k mísení kultur a odlišností, přičemž si zachovávají svou identitu a specifika a dochází tak k obohacení sociální zkušenosti.

- Low, Setha M., a Neil Smith, eds. 2006. *The Politics of Public Space*. New York: Routledge.
- Madanipour, Ali. 2003. *Public and Private Spaces of the City*. London: Routledge.
- Marcuse, Peter. 2012. „Ohrožení veřejně využívaného prostoru v době stagnace měst.“ In *Architektura a veřejný prostor*, ed. Petr Kratochvíl, 44–57. Praha: Zlatý řez.
- Mitchell, Don. 1995. „The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy.“ *Annals of the Association of American Geographers* 85 (1): 108–133.
- Mitchell, Don. 2003. *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. New York: Guilford Press.
- Mitchell, Don, a Lynn Staeheli. 2006. „Clean and Safe? Property Redevelopment, Public Space, and Homelessness in Downtown San Diego.“ In *The Politics of Public Space*, eds. Setha M. Low a Neil Smith, 143–175. New York: Routledge.
- Newman, Oscar. 1972. *Defensible Space*. New York: Macmillan.
- Redakce Pardubický deník. 2011. „Petice proti kácení stromů v parku Brendla neděsí.“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/petice-proti-kaceni-stromu-v-parku-brendla-nedesi.html.
- Ritzer, George. 1996. *The McDonaldization of Society: An Investigation into the Changing Character of Contemporary Social Life*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Sedláková, Radomíra. 2018. „Revitalizace Tyršových sadů v Pardubicích.“ Viděno 27. 2. 2023. Dostupné z https://www.imaterialy.cz/rubriky/zajimavostavba/revitalizace-tyrsovych-sadu-v-pardubicich_46177.html.
- Sennett, Richard. 1970. *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*. New York: Vintage Books.
- Sennett, Richard. 1976. *The Fall of Public Man*. New York: W. W. Norton.
- Sibley, David. 1988. „Survey 13: Purification of Space.“ *Environment and Planning D: Society and Space* 6 (4): 409–421.
- Siebel, Walter, a Jan Wehrheim. 2006. „Security and the urban public sphere.“ *German Policy Studies* 3 (1): 19–46.
- Simmel, Georg. 2002. „The Metropolis and Mental Life.“ In *The Blackwell City Reader*, eds. Gary Bridge a Sophie Watson, 11–19. Malden: Wiley-Blackwell.
- Skalický, Jiří. 2012. „Chtějí petičníci připravit Pardubice o 70 milionů korun?“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/nazory_region/chteji-peticnici-pripravit-pardubice-o-70-milionu-korun-20120404.html.
- Soja, Edward W. 1996. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Sorkin, Michael. 1992. *Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space*. New York: Hill and Wang.
- Svítková, Pavla. 2011. „Po rekonstrukci si Tyršovy sady užijí nově také vozíčkáři.“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/po-rekonstrukci-si-tyrsovy-sady-uziji-nove-take-vo.html.
- Šafář, Jan. 2009. „Ze zdevastovaných ‚Tyršáků‘ by prý mohl být Central Park.“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/ze-zdevastovanych-tyrsaku-by-pry-mohl-byt-central.html.
- Šafář, Jan. 2013a. „Ostuda Pardubic: Made in Tyršáky.“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/ostuda-pardubic-made-in-tyrsaky-20130509.html.
- Šafář, Jan. 2013b. „Opravdová naděje nebo jen další velkohubý slib?“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/nazory_region/opravdova-nadeje-nebo-jen-dalsi-velkohuby-slib-20130219.html.
- Tonkiss, Fran. 2006. *Space, the City and Social Theory: Social Relations and Urban Forms*. Cambridge: Polity.
- Toušek, Laco. 2013. *Prostor, transgrese a bezdomovectví*. Nepublikovaná disertační práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Tuan, Yi-Fu. 1977. *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Tušlová, Alexandra. 2010. „O osudu Tyršových sadů můžete rozhodnout také vy!“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/o-osudu-tyrsovych-sadu-muzete-rozhodnout-take-vy.html.
- Váňa, Miroslav. 2011. „Tyršovy sady ekologové zaspali, tvrdí poslanec.“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/tyrsovy-sady-ekologove-zaspali-tvrdi-20110702.html.
- Park Restaurant. 2019. „Vítáme Vás v Galerii Café.“ Viděno 10. 3. 2023. Dostupné z <https://docplayer.cz/104783187-Vitame-vas-v-galerii-cafe.html>.
- Wacquant, Loic. 2010. „Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare and Social Insecurity.“ *Sociological Forum* 25 (2): 197–220.
- Web archiv Pardubice. 2011. „Revitalizace Tyršových sadů – podzámeckého parku v Pardubicích.“ Viděno 10. 3. 2023. Dostupné z <https://web.archive.org/web/20110516114416/http://tyrsovysady.pardubice.eu/jak-budou-vypadat/poster4.pdf>.
- Web archiv Pardubice. 2012a. „Revitalizace Tyršových sadů: Historie.“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z <https://web.archive.org/web/20120328045444/http://tyrsovysady.pardubice.eu:80/tyrsovy-sady-dnes/historie-parku.html>.
- Web archiv Pardubice. 2012b. „Historie Výstavy tělesné výchovy a sportu.“ Viděno 24. 2. 2023. Dostupné z <https://web.archive.org/web/20120314182757/http://www.iipardubice.cz/historie/vystava.php>.

Wikström, Thomas. 2005. „Residual Space and Transgressive Spatial Practices.“ *Nordisk Arkitekturforskning* 18 (1): 47–68.

Wilkinson Tom. 2015. „Uncomfortable Spaces: Richard Sennett on Urbanism in Youtube.“ Kanál The Architectural Review. Viděno 29. 1. 2023. Dostupné z https://www.youtube.com/watch?v=3_soJHqkzSs.

Wilson, James Q., a George L. Kelling. 1982. „Broken Windows.“ *The Atlantic Monthly* 249 (3): 29–38.

Wirth, Louis. 1938. „Urbanism as a Way of Life.“ *The American Journal of Sociology* 44 (1): 1–24.

Zelená pro Pardubicko. 2014–2023a. „Architektonický návrh z roku 2002.“ Viděno 27. 2. 2023. Dostupné z <https://www.zelenapropardubicko.cz/resime-problemy/tyrsovy-sady/architektonicky-navrh-2002/>.

Zelená pro Pardubicko. 2014–2023b. „Tyršovy sady v Pardubicích.“ Viděno 27. 2. 2023. Dostupné z <https://www.zelenapropardubicko.cz/resime-problemy/tyrsovy-sady/>.

Zukin, Sharon. 1995. *The Cultures of Cities*. Oxford: Blackwell.

Zukin, Sharon. 2010. *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. Oxford: Oxford University Press.

